

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 341.3: 94(477.5/7) «18»

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.1>

О. В. Морозов, доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та теорії держави і права
Університету митної справи та фінансів

С. В. Шуляк, кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів

КОНТИНЕНТАЛЬНА БЛОКАДА 1806–1814 РР.: ІСТОРИЧНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено дослідженню історичних та міжнародно-правових факторів пов'язаних із запровадженням та реалізацією французьким урядом в 1806 р. континентальної блокади. У статті визначається, що запровадження континентальної блокади стало першою обґрунтованою в політичному та правовому аспекті спробою вирішити на користь Франції тривалу глобальну конкуренцію з Великою Британією за панування в світі. У статті звертається увага на трактовку мети континентальної блокади французькою історичною традицією як проект побудови уніфікованого європейського простору з використанням правової та економічної моделі наполеонівської Франції. Також сформульовано концепцію, яка полягає в тому, що континентальну блокаду слід розглядати не лише як епізод наполеонівської доби, а як закономірне явище, коли в умовах переходу людства на новий технологічний рівень на початку XIX ст. відбулась чергова світова криза, результатом завершення якої стало народження нової міжнародно-правової системи – віденської. В процесі дослідження проблеми розглянуті основні правові принципи на яких базувалась континентальна блокада, заходи протидії та зменшення негативних наслідків на економічні системи різних держав, способи пошуку альтернативних механізмів міжнародної торгівлі з метою нівелювання наслідків блокади. Доводиться, що в умовах регіональної господарської та торговельної спеціалізації держав, концепція континентальної блокади не витримала перевірку часом. Одночасно, слід відзначити, що опинившись в умовах різного роду обмежень міжнародної торгівлі уряди ключових держав того періоду максимально перебудовують митно-правові системи з метою однозначного захисту національних торгових інтересів. Зазначено, що континентальна блокада вплинула на прискорення промислової революції на Європейському континенті. В умовах ринкової економіки XIX ст. країни знаходили правові механізми, які дозволяли обходити обмеження блокади. До зазначених механізмів відносились: організація нових торгових маршрутів, державна контрабанда, нейтральна торгівля, ліцензії на торгівлю забороненими товарами. Зазначається, що події континентальної блокади підняли проблему перегляду міжнародно-правових норм, які регулювали процес морської блокади і торгівлі нейтральних держав в умовах воєнних дій.

Ключові слова: історія, континентальна блокада, морське право, міжнародна торгівля, нейтральна торгівля, контрабанда.

O. V. Morozov, S. V. Shulyak. Continental blockade 1806–1814: historical and international legal experience

The article is devoted to the study of historical and international legal factors related to the introduction and implementation of the continental blockade by the French government in 1806. The article determines that the introduction of the continental blockade was the first politically and legally justified attempt to resolve the long global competition with Great Britain for world domination in favor of France. The article draws attention to the interpretation of the goal of the continental blockade by the French historical tradition as a project to build a unified European space using the legal and economic model of Napoleonic France. The concept is also formulated, which consists in the fact that the continental blockade should be considered not only as an episode of the Napoleonic era, but as a natural phenomenon, when in the conditions of the transition of humanity to a new technological level at the beginning of the 19th century. another world crisis took place, the result of which was the birth of a new international legal system – Viennese. In the process of researching the problem, the main legal principles on which the continental blockade was based, countermeasures and reduction of negative consequences on the economic systems of various states, ways of finding alternative mechanisms of international trade in order to level the consequences of the blockade were considered. It is proven that in the conditions of regional economic and trade specialization of states, the concept of continental blockade has not withstood the test of time. At the same time, it should be noted that when faced with various restrictions on international trade, the governments of the key states of that period restructured customs and legal systems as much as possible in order to unambiguously protect national trade interests. It is noted that the continental blockade influenced the acceleration of

© О. В. Морозов, С. В. Шуляк, 2024

the industrial revolution on the European continent. In the conditions of the market economy of the 19th century, countries found legal mechanisms that allowed bypassing the restrictions of the blockade. These mechanisms included: organization of new trade routes, state smuggling, neutral trade, licenses for trade in prohibited goods. It is noted that the events of the continental blockade raised the issue of revising the international legal norms that regulated the process of maritime blockade and trade of neutral states in the conditions of hostilities.

Key words: history, continental blockade, maritime law, international trade, neutral trade.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційно-науковий простір знаходиться під впливом постійного нагадування про різноманітні санкційні та обмежувальні заходи в різних куточках планети. Ці заходи включають торгові війни, митні та транзитні обмеження, товарні конфіскації та інше. Перша глобальна торговельно-політична конфронтація відбулась в добу наполеонівських війн. На початку XIX ст. європейський континент вперше зіткнувся з подібними обмеженнями в глобальному вимірюванні. Торговельно-економічне протистояння Британії та Франції охопило практично всі держави Європи і Російську імперію, США. Але результати цього протистояння не обмежились суто економічними фактами. Наслідками Наполеонівських війн (1796–1814 рр.) для Європейського континенту стали ліквідація вестфальської системи міждержавних відносин і формування нової моделі – віденської системи, модернізація правової ідеології (конституційність та без становість права), капіталізація економік європейських держав. Але серед подій першого десятиріччя XIX ст., що кардинально і у короткий термін змінили соціальне обличчя Європи, на наш погляд займає – континентальна блокада: цілий комплекс правових, адміністративних, економічних, дипломатичних заходів, задіяних Наполеоном I та спрямованих проти Великої Британії та її союзників. Але, якщо класичні дослідження проблематики континентальної блокади концентрують зусилля на економічних аспектах, то нашим завданням є намір проаналізувати яким чином континентальна система впливала на трансформацію міжнародно-правових та міждержавних відносин у першому десятиріччі XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багатопланова проблематика історії континентальної блокади, незважаючи на ту роль, яку вона відіграла в історії міжнародних відносин початку XIX ст. увійшла у науково-дослідний процес лише у XX ст. При цьому об'єктами дослідження виступали в більшості випадків торговельно-економічні та фінансові аспекти події. Міжнародно-правові процеси, адміністративно-митні дії держав залишались на других ролях. Тому в історіографічному огляді ми зазначимо найбільш вагомий науковий праці, які розглядали континентальну блокаду та її історичні наслідки з точки зору соціально-політичних перетворень, які вона привнесла у європейську історію. У 1950-х рр. французька наукова школа запропонувала модель «універсальної» концепції, представники якої доводили, що політика Наполеона I, у тому числі континентальна система ґрунтувалась на ідеях імператора об'єднати Європу в інтересах людства. Французькі дослідники історії міжнародного права – А. Фюж'є, А. Вандаль зазначали, що з народженням у 1806–1807 рр. великої імперії, вона вимагала політичної та економічної інтеграції на базі континентальної системи. Наполеон змушений був застосовувати позаекономічний примус по відношенню до урядів та народів, які не зрозуміли прогресивної ідеї європейської інтеграції [1]. Інший поважний французький спеціаліст з континентальної блокади Ф. Крузе в капітальній двотомній праці «Британська економіка і континентальна блокада», зміст якої будувався на документах британських та французьких архівів також підтримував концепцію «європейської інтеграції» і «загального ринку», що будувався за допомогою континентальної системи [2]. Але вже у другій половині XX ст. у першому десятиріччі XXI ст. в історіографії присвяченій континентальній блокаді знову починають переважати економічні аспекти проблеми. Але серед значної кількості досліджень з цієї тематики можна виділити праці, що носили комплексний характер дослідження, інтегруючи міжнародно-правові, економічні та політичні фактори. До них ми можемо віднести дослідження М. Робсона «Британія, Португалія і Південна Америка в Наполеонівських війнах: союзи і дипломатія в економічному морському конфлікті» [3]. Особливо слід відзначити монографію А. Граба «Наполеон та трансформації у Європі» [4]. Як одну з перших спроб глобалізації, пропонує розглядати континентальну блокаду ірландський історик К. О'Рурк [5]. Таким чином огляд концепцій, що пояснювали саме політико-правові цілі наполеонівської Франції відкривають можливість розкриття ще однієї сторони історичного явища – континентальної блокади 1806–1814 рр.

Мета статті полягає в дослідженні впливу континентальної блокади 1806-1814 рр. на міжнародно-правові відносини в сфері зовнішньої торгівлі держав Європи та Північної Америки.

Результати дослідження. Початок XIX ст. це важливий еволюційний момент для різних областей політичного, економічного життя європейських країн. Активізація військово-політичної та економічної конкуренції Франції з Англією вплинули на долю всіх європейських держав. Внаслідок докорінної соціально-політичної перебудови і революційного підйому французького суспільства на межі XVIII–XIX ст. Франція займає монопольне, лідируюче положення на континенті не лише у військовому плані, а головне в соціально-правовому та економічному аспектах. Велика Британія, яка після війни 1756–1763 рр. перетворилась на колоніальну світову імперію, відстоявши статус «володаря морів» змушена була знову втягнутися в тривалу виснажливу боротьбу з революційною, а потім наполеонівською Францією. Нова війна охопила європейський континент і світовий океан і тривала з 1793 по 1815 роки. Але з кінця 1805 р. в протистоянні Британії та Франції наступила

рівновага. Перемога британського флоту в жовтні 1805 р. над об'єднаним франко-іспанським флотом при Трафальгарі підтвердила ще раз панування британців на морі і неможливість здійснити висадку французької армії на Британські острови, а у свою чергу перемога французів під Аустерліцем над військами антифранцузької коаліції підтвердили французьке панування на континенті. Таким чином конфлікт Франції і Британії перемістився в інший простір. Простір економічного протистояння.

Методи, за допомогою яких французькі урядовці намагались досягти панування на континенті, повинні були принципово новими у порівнянні з тими, що застосовувались в протистоянні з Британією раніше. Починаючи з 1797 р. Наполеон застосував декілька способів досягти перемоги: це і спроба нанести удар по основному джерелу добробуту Британії – Індії. Це Єгипетська кампанія 1798–1799 рр. Але в цьому сам Наполеон і його міністри помилялись. Тому що добробут Британії на той момент в першу чергу визначався розвинутим промисловим виробництвом. Потім була спроба мирного варіанту вирішення протиріччя – укладення у 1802 р. Ам'єнського договору. Але кожна з сторін не бажала відкривати свій ринок для конкурента, тому боротьба знову вступила у фазу збройного протистояння. Результатом якого стала підготовка Наполеоном в Булонському таборі армії вторгнення на острови. Переможний для британців Трафальгар поховав цю ідею імператора Франції. В таких умовах головним завданням європейської політики Наполеона стає намагання зруйнувати економічну силу Британії шляхом закриття континентального ринку для її товарів [6, с. 35–36].

Наприкінці 1806 р., після перемоги Франції над Пруським королівством і взяттям під контроль європейського узбережжя Північного моря французький уряд отримав можливість приступити до практичного втілення ідей реальної блокади британської торгівлі та повного витіснення англійських товарів з європейського ринку. 21 листопада 1806 р., у Берліні Наполеон підписує декрет про запровадження континентальної блокади Британських островів, а пізніше доповненого так званими Міланськими декретами 23 листопада і 17 грудня 1807 р. [7, с. 302] про посилення режиму блокади. Берлінський декрет складався з десяти статей, що обґрунтовували запровадження блокади Британських островів, у тому числі звинувачення британської влади в порушенні морського права (мова йшла про королівський декрет короля Георга III від 16 травня 1806 р., згідно з яким Британія оголошувала блокаду всім європейським портам від р. Эльба до м. Брест). Наполеонівський декрет вважався чинним та обов'язковим для виконання для всіх окупованих французькими військами територій, а також для союзників Франції. Сам декрет включав 12 статей: 1 стаття визначала умови блокади Британських островів, 2 стаття зазначала, що кожен британський підданий на території імперії оголошувався військовополоненим, стаття 5 встановлювала, що все майно і товари британців на території Французької імперії ставало французьким, стаття 8 забороняла будь-яким суднам під британським прапором заходити в порти Франції та її союзників [7, с. 303–305]. Відразу після набуття чинності Берлінського декрету урядам країн-союзників Франції Іспанії, Голландії, Італії, до речі на території яких були розташовані французькі війська, було наказано приступити до виконання положень декрету. Одночасно маршал Е. Морт'є розмістив у ганзейських містах Бремен, Гамбург, Любек, в портах Мекленбурга і Померанії французькі гарнізони, з метою конфіскації британських товарів та підданих Георга III [8, с. 146–147].

Але уряд Великої Британії не збирався спокійно терпіти обмеження власної торгівлі, надходження прибутків так необхідних для субсидій державам – потенційним учасникам анти наполеонівської коаліції. Тому вже 7 січня 1807 р. Королівська рада своєю постановою запровадило контр-блокаду по відношенню до французької торгівлі, а фактично до континентальної. Причому британці нанесли удар по нейтральній торгівлі, яка на їх думку могла скоротити збитки Франції та її союзників. Згідно британській постанові, судна нейтральних держав під загрозою арешту та конфіскації вантажу не повинні були заходити у французькі порти та порти держав, що приєднались до Берлінського декрету. Британці пішли далі французів і оголосили всі океани простором для протидії французькій та нейтральній торгівлі. В той же час британській уряд активно заохочував контрабандну торгівлю англійськими товарами. Користуючись перевагою на морі британського флоту частково це можна було реалізувати, але тотально – ні. Британцям катастрофічно не вистачало крейсерських кораблів, щоб підтримувати блокаду атлантичного узбережжя Франції Іспанії та Норвегії, крім того потрібно було ще захищати власну колоніальну торгівлю від французьких крейсерів. Найбільше від полювання за нейтральною торгівлею постраждали Північно Американські Сполучені Штати. Так за даними сучасного британського історика Кевіна О'Рурка загальні втрати в зовнішній торгівлі за період 1807–1814 рр. були наступними по наступним державам (у %) [5, с. 128-129].

Таблиця 1

Вплив континентальної блокади на обсяги зовнішньої торгівлі 1807–1814 рр. (%)

Держава	Експорт	Імпорт
Британія	4,1	2,1
Франція	4,3	51,6
Швеція	7,1	22,4
США	36,3	52,8

Фактично Британія розглядала будь-яку форму нейтральної торгівлі як прояв лояльності до наполеонівської Франції, за що потрібно було карати. Ця магістральна лінія в британському трактуванні норм морського і торговельного права сформувалась ще в другій половині XVII ст. коли Англія намагалась навіть збройним шляхом Нідерланди та інші держави Європи визнати принципи Навігаційних актів 1651 р. З початком наполеонівських війн США намагались максимально скористатись цим протистоянням, пропонуючи свої послуги нейтральних перевізників товарів для країн Європи. Так у 1805 р. в Лондоні була опублікована брошура «War in Disguise, or Fraud of Neutrals» адвоката Стівена Вульфа, який агресивно критикував північноамериканський уряд за нейтральну торгівлю, називаючи американців «помічниками Наполеона» і на підставі власних правових концепцій виправдовував дії британського уряду з протидії нейтральній торгівлі [9]. Таким чином Система континентальної блокади і контр-блокади знову актуалізувало проблему правового регулювання статусу нейтральних країн та їх право вести вільну морську торгівлю.

Але незважаючи на ці фактори нейтральна торгівля залишалась важливим фактором, щоб підтримувати зовнішньоторговельний баланс в умовах тривалого збройного протистояння. Як вже ми відмічали важлива роль в підтриманні цього балансу належала торговельному флоту США. Особливо це стосувалось торгових інтересів Російської імперії, яка у 1807-1808 рр. знаходилась у стані війни з Великою Британією. І хоч сторони не вели один проти одного військових дій, але рішення Королівської ради від 11 листопада 1807 р. (Orders in Council – заборона торгувати в тих портах куди не допускався британських прапор фактично блокували датські протоки до Балтійського моря). В зв'язку з цим північноамериканський торговий флот частково компенсував відсутність британських судноплавних компаній. Так згідно митній статистиці США за 1807 р. частка торгових суден США в балтійських портах Російської імперії зросла з 2,8% до 5,3%, відповідно північноамериканський імпорт з російських портів зріс з 2,91 млн. долл. за 1806 р. – до 4,17 млн. у 1807 р., що складало 15% від його загальної вартості. При цьому слід враховувати, що значні обсяги товарів перевозились в інші країни, але під прапором США [10, с. 294–295]. Але репресивні дії британського уряду стосовно нейтральних послуг американських судновласників змусили у відповідь президента США Джеферсона 22 грудня 1807 р. підписати акт про ембарго на комерційне судноплавство під північноамериканським прапором. Цей правовий акт запроваджував заборону американським суднам покидати порти США. Але одночасно, цей акт наносив колосальні збитки американським компаніям та іноземним неогоціантам, які користувались їх послугами. Тому 1 березня 1809 р. в США ухвалюється нова редакція закону, який забороняв американським суднам брати участь в торгівлі з портами Британії та Франції. Але у цьому ж 1809 р. британська влада під тиском фінансових і матеріальних проблем також була змушена скасувати морську блокаду балтійських портів Північної Європи [2, с. 189].

Справа в тому, що ідея блокади та контр-блокади увійшли у протиріччя із законами розвитку ринкової економіки. Відбувався поступовий розвиток капіталізму, який передбачав інтенсифікацію міжнародного обміну, що робило концепцію Наполеона штучно створеною. Тому учасники цього експерименту знаходили для себе різні шляхи з міжнародно-правовим забезпеченням для подолання руйнівного негативу континентальної блокади.

Велика Британія зробила ставку на середземноморські ринки та Південноамериканські колонії Португалії та Іспанії. Британія мала власні інтереси в Середземноморському регіоні, на Балтиці, важливе місце займала торгівля з Османською державою. Головними торговельними партнерами того часу для британського підприємництва були Російська імперія, Швеція, Данія, Норвегія, Італійські держави, Пруссія, торгівля з якими оцінювалась у 9 375 000 фунтів стерлінгів [11, с. 38–39]. Але після оголошення у 1806 р. згідно з Берлінським декретом континентальної блокади по відношенню до британських товарів на теренах Європи для Британії стратегічну роль починають відігравати ринки Південно-Американського континенту. А вони контролювались колоніальними адміністраціями Іспанії та Португалії.

Таким чином для британського уряду виникла дилема: з повагою ставитися до колоніального суверенітету піренейських держав, чи брати під свій контроль їх колоніальну торгівлю, скориставшись загрозою французької окупації останніх. У торгових відносинах з Португальським королівством британські інтереси надійно захищались торговою угодою про розподіл ринків 1703 р. І цей договір робив Португалію повністю залежною від волі Британії. Британських підприємців особливо хвилював бразильський ринок і поклади золота знайдені там на початку XIX ст. Зовнішні обставини французької загрози для Португалії дозволяли британському міністерству фінансів маніпулювати португальським королівським двором і нав'язувати власні торговельні інтереси. Інша ситуація склалась у відносинах з Іспанським королівством. З 1804 р. Іспанія виступила союзником Франції і це відкрило можливості для британців ігноруючи іспанський центральний уряд напряму домовлятися з правлячими колами креолів в колоніях про відкриття ринку для британських товарів. Ініціатором такої політики виступив британський прем'єр У. Пітт. Його радником став венесуельський патріот Ф. Міранда. Якщо Португалія постійно контролювала зв'язки з Бразилією, то іспанські американські володіння після 1796 р. фактично втратили регулярні контакти з метрополією, що автоматично вело до зростання політичної і економічної їх незалежності [11, с. 86]. Це відкрило можливості до збільшення експорту британських товарів поза контролем іспанської влади. Але пряма збройна інтервенція англійців в Південну Америку у період 1805–1807 рр. потерпіла крах, зустрів збройний опір від місцевих креолів.

У той же час після припинення поставок з Росії після Тільзитського миру 1807 р. Бразилія зайняла провідне місце у постачанні Британії корабельного лісу, коноплі та льону. В зв'язку з чим британці змушені були формально визнати португальський суверенітет над Бразилією. Таким чином наполеонівські війни і викликана ними континентальна блокада поставили під сумнів старі норми колоніального суверенітету. І лідером в руйнації старого порядку виступила Велика Британія. Але маючи справу з таким небезпечним противником як наполеонівська Франція та не бажаючи збільшувати число її потенційних союзників британці переважно застосовували силу та привабливість англійського фунту і дешеву ціну власних промислових товарів і таким чином забезпечили у найбільш важкі часи блокади ринки збуту для власної промисловості.

Важкі фінансові втрати несла також і Франція – ініціатор континентальної блокади. За період 1806–1809 рр. французький бюджет щорічно втрачав по 30 млн. франків. Під тиском промислових кіл Франції Наполеон з 1809 р. змушений був порушити власні укази: французьким та північно-американським підприємцям за його розпорядженням починають видавати спеціальні ліцензії на ввезення заборонених товарів, у тому числі британські. З 1810 р. видача таких ліцензій набуває масового характеру, викликаючи незадоволення з боку французьких союзників. Особливою підтримкою з боку французького уряду користувались північноамериканські компанії. Так у 1810 р. французька влада надала підприємцям США 100 ліцензій на ввезення у Францію колоніальних товарів раніше заборонених Берлінським декретом. Міністр закордонних справ Шампан'ї навіть пообіцяв послу США в Парижі взагалі скасувати всі заборонні постанови блокади, якщо американці приймуть на себе роль посередників а торгівлі британськими товарами. 1 листопада 1810 р. Шампан'ї зумів запевнити Наполеона видати декрет про митні пільги для купців США [12, с. 214–218]. Фактично ми маємо справу з прихованою державною контрабандою. Приклад з наполеонівськими ліцензіями підтвердив основні тенденції що паралельно супроводжували історію континентальної блокади – це порочність самої ідеї, яка в повній мірі не відповідала інтересу більшості європейських держав. І друге – будь-яке суворе і тотальне обмеження в господарській діяльності завжди буде зустрічати альтернативу, більш комфортну для суспільства і тому підтриману ним.

Таким чином континентальна блокада змусила кожного з провідних діючих учасників цього колосального міжнародно-правового експерименту імператора Франції діяти на свій ризик, шукаючи вихід з економічних труднощів: Британія – через колоніальні ринки своєї імперії та контрабанду, Францію – шляхом запровадження дозвільних ліцензій, які дискредитували ідею блокади, США і Російська імперія зробили ставку на нейтральну торгівлю. Російська імперія приєдналась до континентальної блокади 13 січня 1807 р., але реалізація заходів розпочалась лише через рік у 1808 р., надавши можливість британським діловим колам завершити контракти, або переоформити майно компаній на російських підданих і таким чином продовжити комерційну діяльність. Царський уряд свідомо не виконував більшість положень Берлінського декрету і заходи були спрямовані на організацію та урядову підтримку нейтральної торгівлі, з метою зменшення залежності зовнішньої торгівлі від політичної кон'юнктури відносин з Францією та Британією. У зв'язку з цим велика роль в налагодженні південних маршрутів нейтральної торгівлі належала Південноукраїнським губерніям, а головними виконавцями нейтральної торгівлі в Чорному та Середземному морях згідно з царським указом 14 жовтня 1809 р. були визначені грецькі торгові компанії [13].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином континентальна блокада змусила кожного з провідних діючих учасників цього колосального міжнародно-правового експерименту імператора Франції діяти на свій ризик, шукаючи вихід з економічних труднощів: Британія – через колоніальні ринки власної імперії та контрабанду, Францію – шляхом запровадження дозвільних ліцензій, які дискредитували ідею блокади, США і Російська імперія зробили ставку на нейтральну торгівлю.

Під час дії режиму континентальної блокади Франції і контр-блокади Британії з особливою гострою актуалізувались наступні аспекти: це морська зона на яку може поширюватись блокада та правовий режим нейтральної торгівлі в умовах військових дій. Британія намагалась з другої половини XVII ст. відстоювати принцип тотальної морської блокади в усіх куточках світового океану і не визнавала право нейтральних країн на вільну морську торгівлю, якщо Британія знаходилась у стані війни. Остаточо ці правові колізії знайшли вирішення в Паризькій морській конвенції 1856 р., в якій чітко були сформульовані права та обов'язки воюючих та нейтральних країн, які вели морську торгівлю. Також історичний досвід континентальної блокади довів, що її організація стала можлива лише за умов французької окупації більшості західноєвропейських держав. А реальна підтримка цього режиму здійснювалась на території самої Франції і прирейнських німецьких держав, де існувала потужна суспільна підтримка французьких правових реформ.

Стосовно перспективних напрямів досліджень даної проблематики то слід відзначити наступні: свого часу очікує фундаментальне дослідження історико-правових аспектів контрабанди в умовах континентальної блокади в різних регіонах Європи; вплив дії континентальної блокади на формування міжнародного морського і призового права в XIX та першій чверті XX ст. Вирішення цих завдань передбачає розробку нових методів пошуку та аналізу і систематизації великого комплексу правових та статистичних джерел для об'єктивної реконструкції подій пов'язаних з континентальною блокадою 1806–1814 рр.

Список використаних джерел:

1. Fugier F. *La Revolution francaise et l'Empire napoleonien*. Paris, 1954. 422 p.
2. Crouzet F. *Wars, Blockade and Economic Change in Europe. 1792–1815 / Naval History 1680–1850: Edited By Richard Harding*. London, Routledge, 2006. 582 p.
3. Robson M. *Britain, Portugal and South America in the Napoleonic wars: Alliances and diplomacy in economic maritime conflict*. L.N.Y.: I.B. Tauris, 2011. 336 p.
4. Grab A. *Napoleon and the Transformation of Europe*. Customer Services Department, Palgrave Ltd Houndmills, Basingstoke, Hampshire, England, 2003. 249 p.
5. Kevin H. O'Rourke *The worldwide economic impact of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1793–1815 // Journal of Global History*. 2006. № 1. P. 123–149.
6. Tigran Yepremyan *Napoleonic paradigm of European integration: theory and history // Napoleonica. La Revue* 2021. 1 (No 39). P. 35–53.
7. Walter Demel *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 6: Von der Französischen Revolution bis zum Wiener Kongress. 1789-1815*. Reclam, Stuttgart 1995. 427 S.
8. Frank Bauer *Napoleon in Berlin. Preußens Hauptstadt unter französischer Besatzung 1806–1808*. Berlin-Story-Verlag, Berlin 2006. 190 S.
9. Marzagalli S., Müller L. *In apparent disagreement with all law of nations in the world': Negotiating neutrality for shipping and trade during the French Revolutionary and Napoleonic Wars // The International Journal of Maritime History*. 2016. Vol. 28(1). P. 108–117.
10. Jeffrey A. Frankel *The 1807–1809 embargo against Great Britain, Journal of Economic History*. 1982. № 42. Pp. 291–307.
11. Robinson M. *Britain, Portugal and South America in the Napoleonic wars: Alliances and diplomacy in economic maritime conflict*. L.; N.Y.: I.B. Tauris, 2011. 336 p.
12. Wilson, Victor. *Commerce in disguise : war and trade in the Caribbean free port of Gustavia, 1793–1815*. Åbo : Åbo Akademi University Press, 2015. 319 p.
13. Головки Ю.І. *Континентальна блокада в Азовсько-Чорноморських портах за матеріалами археографічного видання «Внешняя политика России XIX и начала XX века» // Гілея*. 2010. Вип. 32. С. 114–121.